

М.Р.Литвин (Львів), Л.І.ХАХУЛА (Львів)

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВОЛИНЬСЬКА ТРАГЕДІЯ: ЧЕРЕЗ ІСТОРІЮ ДО ПОРОЗУМІННЯ»

Упродовж 2008–2013 рр. у засобах масової інформації та ініціативах політиків і громадських середовищ Польщі мали місце спроби нав'язування одностороннього бачення трагічного перебігу українсько-польських взаємин середини ХХ ст. на Волині, Галичині, Лемківщині, Холмщині та Підляшші, зокрема комплексу провини за дії частини українського підпілля, учасників збройних формувань різного підпорядкування. Однак таке бачення не відображає об'єктивної картини подій, що підтвердила всеукраїнська наукова конференція, котра відбулася 19–20 червня 2013 р. в Луцьку. Співorganizаторами заходу виступили Міністерство освіти і науки України, Волинська обласна державна адміністрація, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Інститут українознавства імені І.Крип'якевича НАН України. Більшість доповідей учасників було опубліковано в науковому збірнику, який побачив світ напередодні конференції¹. Польську сторону на конференції представляла лише віце-консул генконсульства Республіки Польща в Луцьку *Е.Зелінська*. Польські колеги-історики не зголосилися до участі в науковому заході.

Засідання форуму модерував заступник голови Комісії НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків, директор Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАНУ д-р іст. наук *М.Литвин*, який відзначив необхідність активізації польсько-українського наукового діалогу щодо нейтралізації негативної дії окремих громадсько-політичних діячів, комбатантських середовищ Польщі для об'єктивної реконструкції всіх чинників (соціального, зовнішньополітичного, міжетнічного та ін.) військово-політичного протистояння на Холмщині та Волині впродовж 1938–1947 рр. Він запропонував відновити міжнародні наукові семінари «Україна – Польща: важкі питання».

Робота конференції розпочалася з привітальних виступів декана історичного факультету *А.Шваба*, заступника голови Волинської облдержадміністрації *О.Курилюка*, проректора з наукової роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки *М.Яцишина*. Усі виступаючі наголосили на потребі налагодження діалогу між українцями й поляками в питанні інтерпретації трагічних подій сімдесятирічної давнини, які здебільшого політизуються. *О.Курилюк* відзначив, що місцева влада Волині перебуває в постійному діалозі з польською стороною щодо вшанування пам'яті загиблих поляків та українців, облаштування місць їх поховання. Модератор також зачитав привітання від голови Комісії НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків академіка НАНУ *М.Жулинського*.

Виступи дослідників на першому засіданні – «Українсько-польські відносини в роки Другої світової війни: концепції та інтерпретації» – супроводжувала жвава дискусія. Особливий резонанс викликала доповідь заступника директора Українського інституту національної пам'яті д-ра іст. наук *Д.Веденєва*, присвячена проблемі гуманітарної безпеки та ролі «історичного фактора» конфліктогенності у сучасних українсько-польських відносинах, зокрема політичним маніпуляціям навколо міжетнічного конфлікту в роки війни (перебільшення поляками кількості жертв і трактуванні ними українців як відсталого меншовартісної нації тощо). Голова вченої ради Центру

¹ Волинська трагедія: через історію до порозуміння: Мат. Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 червня 2013 р. / Упор. А.Шваб. – Луцьк, 2013. – 232 с.

досліджень визвольного руху канд. іст. наук *В.В'ятрович*, проаналізувавши тогочасні документи Армії крайової, заперечив популярну в польському науковому й суспільно-політичному дискурсах тезу про масштаби та кількість польських жертв так званої «одноразової акції» УПА 11 липня 1943 р.

Під час другого засідання – «Польський та український національні рухи в роки Другої світової війни» – виступили львівські дослідники: завідувач кафедри новітньої історії України Львівського національного університету імені І.Франка д-р іст. наук *К.Кондратюк*, завідувач кафедри історії держави і права інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» д-р юрид. наук *В.Макарчук*, молодші наукові співробітники відділу новітньої історії Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України (Львів) *М.Романюк* і *Р.Забілий*. Їхню увагу було зосереджено на висвітленні участі польського національного підпілля у протистоянні, аналізі політики еміграційного уряду Польщі в українському питанні, протистоянні поляків і українців на галицько-волинському пограниччі та зіставленні перебігу конфлікту з тактикою УПА. Методист Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти *Р.Кутовий* показав позицію польського підпілля під час переговорів з ОУН(б) навесні 1943 р.

Українські історики не обійшли увагою важливу роль, яку відіграли геополітичні фактори під час міжнаціонального протистояння на польсько-українсько-білоруському пограниччі. Цій проблемі було присвячене третє засідання наукового форуму – «Вплив зовнішніх чинників на українсько-польські відносини». На визначенні місця СРСР у війні українців із поляками зупинився завідувач кафедри історії Національного університету «Острозька академія» д-р іст. наук *В.Трофимович*. Доцент кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка д-р іст. наук *І.Патриляк* проаналізував співпрацю польського населення Волині з німецькою окупаційною адміністрацією, назвавши її одним із важливих факторів нагнітання напруженості в регіоні. Угорський військовий чинник в українсько-польському протистоянні на Галичині 1944 р. виокремив заступник головного редактора журналу «Український тиждень» канд. іст. наук *О.Пагіря*. Доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки канд. іст. наук *О.Калищук* вписала українсько-польське протистояння 1942–1944 рр. у ширший контекст міжнаціональних конфліктів у Центрально-Східній Європі. У рамках конференції дослідниця презентувала свою монографію².

Важливе місце в роботі наукового форуму посідала проблема фактографічної реконструкції перебігу українсько-польського протистояння, яку обговорювали на четвертому засіданні – «Передісторія та відлуння Волинської трагедії». Передумови, характер і наслідки цього конфлікту представили завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича д-р іст. наук *Ю.Макар*, доцент кафедри історії України цього ж вишу канд. іст. наук *Т.Яценюк*, старший науковий співробітник центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАНУ канд. іст. наук *А.Боляновський*. Особливості міграційної політики польської держави в міжвоєнний період проаналізували завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету імені І.Франка д-р іст. наук *С.Качараба* та

² *Калищук О.* Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурси. – Л., 2013. – 510 с.

декан історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки канд. іст. наук *А.Шваб*. Політику керівництва ПНР щодо українців у 1944–1946 рр. висвітлила доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки канд. іст. наук *Л.Шваб*. Демографічні наслідки Другої світової війни для польської етнічної меншини Волині підрахував аспірант Інституту історії України НАНУ *В.Зиль*. Проблема відображення в історичній пам'яті українців та поляків процесу переселення й адаптації холмшчаків на Волині стала предметом виступу докторанта Люблінського католицького університету імені Івана Павла II канд. іст. наук *О.Савчука*.

До окремих аспектів історіографії та суспільно-політичної думки сучасних Польщі й України звернулися доповідачі п'ятого засідання – «Українсько-польське протистояння в історичній науці та суспільній пам'яті». Суспільно-політичне, демографічне та соціально-економічне тло трагедії на Волині в 1943 р. представив професор кафедри етнології Львівського національного університету імені І.Франка д-р іст. наук *С.Макарчук*. Критичний аналіз української та польської історіографій українсько-польського протистояння 1939–1947 рр. подав професор кафедри давньої й нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка д-р іст. наук *В.Сергійчук*, який зосередив також увагу на проблемі неврахування окремими (переважно польськими) істориками й політиками української територіальної автохтонності Волині. Редактор газети «Час руху» краєзнавець *І.Ольховський* розглянув інтерпретацію українсько-польської війни 1943–1944 рр. польським істориком *Г.Мотикою*. До питання польської історичної пам'яті про трагедію років війни, її відображення в політичному та медійному дискурсах звернулися у своїх доповідях науковий співробітник Українського інституту національної пам'яті канд. іст. наук *Я.Антонюк* і молодший науковий співробітник центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України *Л.Хахула*.

Для сучасних дослідників українсько-польських відносин новітньої доби важливим джерелом є усна історія. Хоча її застосування й вимагає обережного трактування та критичного підходу, на сьогодні у цій галузі існують певні теоретичні напрацювання, зібрано конкретно-історичний матеріал. Це підтвердили виступи доповідачів на шостому засіданні («Усна історія у студіях міжетнічних відносин»): професора кафедри нової і новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки канд. іст. наук *М.Кучерепи* – про політичні спекуляції та існування величезної кількості стереотипів навколо конфлікту, канд. іст. наук *В.Бойко* – про теоретичні основи усної історії як джерела й методу. Представлений теоретичний матеріал підкріпили виступи народного депутата України *Я.Федорчука*, краєзнавців *І.Пуська* та *Я.Царука*, які на основі понад тисячі зібраних свідчень очевидців конфлікту у Волинській, Рівненській та північних районах Тернопільської областей спростували тези польських авторів про винуватців трагедії й кількість жертв з обох сторін.

Конференція прийняла ухвалу, в якій стверджено: у роки Другої світової війни й після її закінчення відбулася ескалація українсько-польських відносин, що стало відгомонам українсько-польської війни 1918–1919 рр. і наслідком кризи українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду. У 1943–1944 рр. найгостріших форм набув міжетнічний конфлікт, в основі якого було прагнення політично активних сил обох народів перебрати під свій контроль землі Галичини, Волині, Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Українсько-польські антагонізми набули особливо жорстоких форм під час винищувальної війни між нацистською Німеччиною й СРСР, різні

інстанції яких загострили протистояння на згаданих територіях. Жертвами протиборства збройних формувань різноманітного підпорядкування були селяни й частково мешканці міст, котрі виявилися заручниками обставин політичного протистояння. Брутальності конфлікту додала соціальна складова будь-яких міжнаціональних війн – споконвічна боротьба селян за землю, що була вагомою причиною ворожого ставлення представників однієї нації до іншої. Довершила трагізм ситуації присутність кримінальних елементів, значна частина яких гуртувалися в аполітичні групи з метою здійснення злочинних дій або приєднувалися до партизанських формувань сторін протистояння. Далі в ухвалі зазначено: з обох боків учасники неоголошеної війни масово практикували насильство, що було як неминучим наслідком невдалих спроб мирного врегулювання політичної конфронтації, так і невід'ємною складовою будь-якого міжнародного збройного протистояння. Учасники конференції наголосили на неприпустимості будь-яких односторонніх заяв окремими польськими та українськими політиками, представниками ветеранських організацій сусідньої країни, котрі не тільки не сприяють пошуку об'єктивних відповідей на складні питання минулого, але й провокують нагнітання політичних пристрастей на болісних для обох народів «ранах історичної пам'яті». Було висловлено стурбованість із приводу того, що безвідповідальні заяви представників частини польського політикуму провокують відповідну реакцію українських політичних середовищ, і це погіршує стан сучасних українсько-польських відносин. Лише спільні узгоджені заяви на непрості «виклики минулого», стверджують українські історики та юристи, сприятимуть неупередженому відтворенню історичної правди й подальшому розвитку добросусідських українсько-польських відносин.

Особливої актуальності тематиці наукового заходу надало врочисте вшанування жертв Волинської трагедії, що відбулося 14 липня 2013 р. в Луцьку за участі президента Польщі Б.Коморовського та віце-прем'єр-міністра України К.Гриценка, наукової громадськості, де прозвучали заклики до примирення й прощення, необхідності наукової реконструкції цієї трагедії.